

რეცენზია

*მიხეილ ბახტაძე, როლანდ თოფჩიშვილი,
ბონდო კუპატაძე, დიმიტრი შველიძე*

საქართველოს ისტორიის დამახინჯების შესახებ აზერბაიჯანულ გამოცემებში

2015 წელს მეზობელ აზერბაიჯანში აზერბაიჯანულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე ორი წიგნი გამოიცა. პირველი მათგანის სათაურია „ყაზახ-ბორჩალოს რეგიონის ხალიჩის მქსოველები“, რომლის ავტორიც გახლავთ *კიდადი მაშედოვი*, მეორე – „აზერბაიჯანის ნაციონალური ატლასი“. მეხალიჩეობის შესახებ მიძღვნილი გამოკვლევის პირველი თავი ყაზახ-ბორჩალოს რეგიონის ისტორიას ეძღვნება, რომელიც დაწერილია *კარემ მაშედოვის* მიერ. ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ ეს მონაკვეთი უაღრესად ტენდენციურია და დამახინჯებულად წარმოაჩენს საქართველოს ისტორიის მრავალ ეპიზოდს. განსაკუთრებულად ეს ეხება ძველი და შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა საკითხს.

თვალშისაცემია, რომ თითქოს ყაზახ-ბორჩალოს რეგიონი „ძველი ისტორიის“ განმავლობაში, უძველესი დროიდან დღემდე, „წარმოადგენდა აზერბაიჯანული კულტურის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს“ და, თითქოს, მას არაფერი აკავშირებდა საქართველოსთან. რიგ შემთხვევებში ტექსტის პასაჟები არ გამოირჩევა კეთილგანწყობით მეზობელი ერის ისტორიისადმი და არაჯანსაღი განწყობის საფუძველს ქმნის ორი მოძმე ხალხის ურთიერთობაში. ამ მონაკვეთში ტენდენციურად, მცდარად და დამახინჯებითაა წარმოჩენილი არა მხოლოდ ზემოთ დასახელებული რეგიონის, არამედ, ზოგადად, საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი საკითხებიც.

განსახილველ წიგნში იმდენი არამეცნიერული რამაა, რომ სერიოზული მეცნიერისათვის ყველაფერზე კომენტარის გაკეთება არც შეიძლება და ყველა იმ შეცდომისა და უზუსტობის ჩამოთვლა და მათზე პასუხის გაცემა, რაც ამ სტატიაშია მოცემული, უაზრობად გვეჩვენება. განვიხილავთ მხოლოდ

რამდენიმე მნიშვნელოვან მომენტს: I. ავტორი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ რეგიონის სახელწოდებები «Борчалы» და «Kazax» არსებობდა მინიმუმ VII-VIII საუკუნეებიდან. რას ეყრდნობა ავტორი? ერთ-ერთ წყაროდ იყენებს სომეხ ისტორიკოს *მოვსეს კალანკატუცთან* (რომელსაც ის ალბანელ ისტორიკოსს უწოდებს) დაცულ ცნობას, რომ II-IV საუკუნეებში სამხრეთ კავკასიაში ილაშქრა ბარსილთა თურქულმა ტომმა (სხვათაშორის, არ უთითებს ადგილს, სადაც ეს ცნობაა დაცული). ეს კი თურმე იმაზე მიუთითებს, რომ «Борчалы» გამოიყენება როგორც ტოპონიმად, ასევე ეთნონიმად. კი მაგრამ, რა შუაშია *ბარსილი* და *ბორჩალო*? ამ კითხვაზე პასუხი არ არის. განა მხოლოდ ფონეტიკური მსგავსება (თუკი საერთოდ არის ეს მსგავსება) საკმარისია? მსგავსი ვითარებაა არაბ ისტორიკოს *იაკუტ ალ-ჰამვი*-სთან დაცულ ტოპონიმ – „ბერშალია“-სთან დაკავშირებითაც (არც აქ უთითებს ადგილს, სადაც ეს ცნობაა დაცული). მხოლოდ ავტორის პირადი სურვილით თუ აიხსნება „ბერშალიას“ დაკავშირება „ბორჩალოსთან“, სხვა საფუძველი ასეთი მტკიცებისა არ არსებობს. სასაცილოა, როდესაც ქვემო ქართლში მცხოვრებ ბორჩალოს ტომის თურქულენოვან მოსახლეობას ადრე შუა საუკუნეებში ჩრდილოეთ კავკასიის სტეპებში მომთაბარე ბარსილების შთამომავლებად აცხადებს ავტორი. საამისო დასკვნისათვის არავითარი საისტორიო წყარო არ არსებობს.

ქართველი მეფეების მიერ მონეტებზე შესრულებული მუსლიმური წარწერები (ეს წარწერები არაბულია, რასაც შეგნებულად მაღავს ავტორი) თურმე იმის დამადასტურებელი ყოფილა, რომ ბორჩალოს ტერიტორიაზე და საერთოდ საქართველოში, დიდი რაოდენობით იყო თურქული მოსახლეობა. არაა ეს ასე! ამას იმიტომ აკეთებდნენ საქართველოს სახელმწიფოს მესვეურები, რომ ქართული მონეტები საერთაშორისო მიმოქცევაში ყოფილიყო ჩართული.

ოდითგანვე ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე (და, მათ შორის, ბორჩალოში) საფლავის ქვების ცხვრის ქანდაკებებიც თურმე აქ თურქულენოვანი მოსახლეობის ფართოდ განსახლების დამადასტურებელი ყოფილა. ასეთ პრაქტიკას მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში, მათ შორის, სომხეთსა და საქართველოში, მისდევდნენ და ის მხოლოდ ერთი ეთნოსის კულტურული საკუთრება არ ყოფილა.

ავტორი აქვე „სხვათაშორის“ იმასაც ახსენებს, რომ მეფე *ვახტანგის* ზედწოდება „*გორგასალი*“, ეთნიკურ წარმომავლობას უკავშირდება. ამავე

დროს მართებულად შენიშნავს, რომ მეფეს მუზარადზე გამოსახული ჰქონდა ლომიც და მგელიც. ქართლის მეფეს ზედწოდება *გორგასალი* სწორედ იმიტომ შეერქვა, რომ მუზარადზე მგელი ჰქონდა გამოსახული და ეთნიკური წარმომადგენლობა არაფერ შუაშია. აქვე კიდევ შეგნებულად ერთი შეცდომაა დაშვებული – *ვახტანგ გორგასლის* მამა მოხსენიებულია სასანიან მარზპანად. სინამდვილეში ის ქართლის მეფე იყო.

სახელწოდება ბორჩალოსთან დაკავშირებული რეალური ვითარება შემდეგნაირია: ქვემო ქართლის ერთ ნაწილს, მდ. დებედას ქვემო დინების აუზს *ბორჩალო* მას შემდეგ ეწოდა, რაც 1604 წელს ირანის შაჰის აბას I-ის მიერ ქართლის მეფისათვის მდ. დებედას ხეობაში ჩამორთმეულ ტერიტორიაზე მისივე ბრძანებით ჩამოსახლდა ბორჩალუს თურქმანული ტომი (ვახუშტი ბაგრატიონი წერს: „ოდეს მიუხუნა შააბაზ პე მეფეს გიორგის, მან მოიყვანა ელნი ბორჩალუ და დასხნა აქა, და ამით ეწოდა ბორჩალუ“.¹ ამის გამო ეწოდა ქვემო ქართლის ერთ მონაკვეთს ბორჩალო, სადაც აღნიშნული ტომი დასახლდა. რაც მთავარია, XVII საუკუნემდე არც ერთი ქართული თუ უცხოური წყარო არ ადასტურებს ამ რეგიონის სახელწოდებად ბორჩალოს. რაც შეეხება ქართულ საისტორიო დოკუმენტებს, ტერიტორიული ერთეული – ბორჩალო – პირველად 1693 წლის დოკუმენტშია მოხსენიებული.² ბორჩალოს რეგიონი ხშირად ქართველი უფლისწულების საგამგეოს წარმოადგენდა, მაგალითად, 1768 საბუთით ბორჩალოს ბატონი ბატონიშვილი გიორგი ყოფილა.³

ახლა *ყაზახის* შესახებ. *ყაზახი*, *იოანე ბაგრატიონის* სიტყვით, „მოებმის ბორჩალოს“ და მისი მოსახლეობაც XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე სომხებისა და თათრებისაგან შედგებოდა. ისევე როგორც ბორჩალო, *ყაზახიც* ქართლ-კახეთის სამეფოს შემადგენელი ნაწილი იყო. სამისოდ არაერთი დოკუმენტი გაგვაჩნია⁴ და სათანადო სამეცნიერო გამოკვლევებიც.⁵ აზერბაიჯანე-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 307. იხ. აგრეთვე: ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. I. თბ. 1997, გვ. 464; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV, თბ. 1973, გვ. 226.

² საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში (საქართველოს ისტორიული ტოპონიმების კორპუსი). ტ. I. შემდგენლები: დ. ბერძენიშვილი, მ. კანდელაკი, დ. მუსხელიშვილი, მ. სურგულაძე, ნ. შიოლაშვილი, გ. ჭეიშვილი. რედ. დ. მუსხელიშვილი. თბ. 2010, გვ. 150.

³ საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში. ტ. I, გვ. 150.

⁴ საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში (საქართველოს ისტორიული ტო-

ლი ავტორი მას ეთნონიმ «Kack»-ს უკავშირებს. ამ დაკავშირებას არავითარი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნია. ამ რეგიონში VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბმა სარდალმა *მარვან იბნ-მუჰამედმა (მურვან ყრუმ)* დააარსა ქალაქი *კასალი/ქასალი*. თურქმანული ელემენტის ჩამოსახლება კი ამ რეგიონში XV საუკუნის II ნახევარში დაიწყო.⁶ ფრანგი *ტურნეფორი* ყაზახში მცხოვრებ თურქმანებს კასპიის ზღვის ჩრდილოეთი ნაპირებიდან მოსულებად მიიჩნევდა.

II. ავტორი წერს, რომ კავკასიაში პირველი მუსლიმურ-თურქული სახელმწიფოები: *თბილისის საამირო (730-1122)* და *დმანისის საამირო (843-1122)* ყაზახ-ბორჩალოს რეგიონში წარმოიქმნენ. თბილისის საამირო შეიქმნა VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბთა მიერ და რა შუაში არიან თურქები, ჩვენთვის გაურკვეველია. აქაც მიზანმიმართულ ფალსიფიკაციასთან გვაქვს საქმე. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ თბილისი არასდროს მდებარეობდა ყაზახ-ბორჩალოში. დმანისი მდებარეობდა და დღესაც მდებარეობს ისტორიულ ქვემო ქართლში. იმ პერიოდში, რომელზეც ავტორი საუბრობს, არ არსებობდა ტოპონიმი ყაზახ-ბორჩალო – როგორც ერთი, ისე მეორე ტოპონიმი გვიანი შუა საუკუნეების პროდუქტს წარმოადგენს. დმანისი ქართული ტოპონიმა და ქართულ წყაროებსა და საბუთებში არაერთხელაა მოხსენიებული. აქვე იჯდა დმანელი ეპისკოპოსი.

დმანისში ნამდვილად იჯდა არაბი ამირა, მაგრამ ის მხოლოდ ქალაქს განაგებდა. პოლიტიკური ერთეული – დმანისის საამირო – არ არსებობდა. ქალაქში ამირას ყოფნა არ გულისხმობს აუცილებლად დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულის არსებობას. ამირა დმანისში XIII საუკუნეშიც იჯდა. ეს იყო ქართველი მოხელე *იოზ მიხრიკის ძე*.⁷ განა ეს ფაქტი შეიძლება გამოვიყენოთ იმის სამტკიცებლად, რომ XIII საუკუნეში დმანისი ცალკე არსებული პოლიტიკური ერთეული იყო? რა თქმა უნდა, არა. IX-XI საუკუნეებში დმანისი თბილისის საამიროს შემადგენლობაში შედიოდა. მხოლოდ მცირე ხნით, X საუკუნის ბოლოს, ის ლორე-ტაშირის მეფე დავითმა დაიკავა. ასე

პონიმების კორპუსი). ტ. II. შემდგენლები: დ. ბერძენიშვილი, მ. კანდელაკი, დ. მუსხელიშვილი, მ. სურგულაძე, ნ. შიოლაშვილი, გ. ჭეიშვილი. რედ. დ. მუსხელიშვილი. თბ. 2010, გვ. 311-313.

⁵ აღ. ბოშიშვილი. ქართლის სამეფოს სამხრეთი საზღვარი და სამხრეთის პროვინციები (XV-XVIII სს.), თბ., 2015, გვ. 102-122.

⁶ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია ტ. 10 1986, გვ. 615.

⁷ ენციკლოპედია საქართველო. ტ. II. თბ. 2012, გვ. 459.

რომ, დამოუკიდებელი დმანისის საამირო არ არსებობდა.⁸

აქვე ვხვდებით ჩვენთვის სრულიად გაუგებარ ფრაზას – „მმართველები ბაგრატიდების დინასტიიდან“ თვით თბილისის დროებით დაკავების შემდეგაც კი საკუთარ მონეტაზე ტვიფრავდნენ სიტყვას „ალაჰი, მუჰამედი“ – ამ ერთ წინადადებაში რამდენიმე შეცდომა და არასწორი ინტერპრეტაციაა. პირველი – ბაგრატიონები და არა ბაგრატიდები; მეორე – მეფეები და არა მმართველები; მესამე – თბილისის დროებით კი არ დაიკავეს (თანაც გაუგებარია ეს დროებით რა პერიოდს გულისხმობს) ბაგრატიონებმა, არამედ დროებით დაკარგული თბილისი გაათავისუფლეს/დაიბრუნეს. იმის მტკიცება, რომ თბილისის ქართველმა მეფემ დააარსა და საუკუნეების განმავლობაში ქართული სახელმწიფოს დედაქალაქი იყო, უაზრობად მიგვაჩნია; მეოთხე – ქართველ მეფეთა მონეტებზე, მათ შორის, დავით აღმაშენებლისაზეც, არის არაბული წარწერა ალაჰისა და მუჰამედის მოხსენიებით. თუმცა, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ეს საგანგებოდაა გაკეთებული ეკონომიკური მოსაზრებით. ქართველი მონარქის მიერ მოჭრილი მონეტა აღმოსავლეთში არსებულ სამონეტო მიმოქცევაში რომ შესულიყო, მასზე აუცილებლად უნდა ყოფილიყო არაბული წარწერა ალაჰისა და მუჰამედის მოხსენიებით. აღსანიშნავია, რომ იმავე მონეტაზე „მესიის მახვილიც“ წერია.

III. ავტორი, საუბრობს რა ქრისტეს შობამდე XIII საუკუნეში ამ რეგიონში (გულისხმობს „ყაზახ-ბორჩალოს“ – ავტორები) არსებულ ვითარებაზე, იყენებს ჩვენთვის უცნობ ფრანგ თურქოლოგთა (რომელთა მოსაზრებაც დამოწმებულია 1931 წელს გამოცემული ჟურნალით) დასკვნას, რომლის მიხედვითაც *მუშქები* ხაზართა წინაპრები ყოფილან. ავტორი ან არ იცნობს, ან შეგნებულად უგულვებელყოფს უფრო საფუძვლიან თეორიას, რომლის მიხედვითაც, მუშქები ქართველური ტომია. მუშქები ეს გვიანდელი წყაროების მოსხები, ანუ იგივე მესხები არიან.⁹ აზერბაიჯანელი ავტორის ლოგიკიდან გამომდინარე, მცირე აზიაში მოსახლე მუშქების ტომი ასევე თურქები ყოფილან. თურმე რომელიდაც ფრანგი თურქოლოგი მუშქებს ხაზარების წინაპრებად მიიჩნევს (ვინ არის ეს ავტორი, ან სად დაიბეჭდა მისი ეს ნააზრევო უცნობია. ის მის არც გვარსა და არც ნაშრომის სახელწოდებას არ უთი-

⁸ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II. თბ. 1973, გვ. 490-491.

⁹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. I. 1970, გვ. 318-321, 674-676; ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 7. თბ. 1984, გვ. 226; Советская историческая энциклопедия. т. IX. М. 1966, гв. 835.

თებს). თურქულენოვანი ხაზარები ადრე შუა საუკუნეებში კასპიის ზღვის ჩრდილო და ჩრდილო-აღმოსავლეთ მონაკვეთიდან ვიდრე ყირიმის ნახევარკუნძულამდე ცხოვრობდნენ, რომლებიც აქ აღმოსავლეთიდან იყვნენ მოსული. რანაირად მოხვდნენ მიწათმოქმედი მუშეები, რომლებსაც მეცნიერთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართველთა – მესხთა წინაპრებად მიიჩნევს, ნომადების სტეპურ სამყაროში, ამის ახსნით ის თავს არ იწუხებს. მისთვის მთავარი სულ სხვა რამაა: შექმნას ყალბი ისტორია და თავისი ეთნოსის ახალგაზრდობა ამ სიყალბის ტემატიკაში დაარწმუნოს.

IV. ავტორი წერს, რომ „ბორჩალოსა და ყაზახის“ რეგიონში მცხოვრები კიმიურიულ-სკვითურ-ბუნთურქულ ტომთა გაერთიანება სხვადასხვა პერიოდში ებრძვის: აქემენიდებს, ალექსანდრე მაკედონელს, ალექსანდრეს სარდალ იაზონის მეძვიდრეებს და პირენიდან გადმოსახლებულ იბერებს. იმოწმებს *დიონისე პერიეგეტს*. აქაც ყველაფერი არეულია. პირველი, სკვითები ირანულენოვანი ტომი იყო და არა თურქულენოვანი. სკვითები სწორედ კიმირიელს „გამოქცნენ“ სამხრეთში. მათი ერთად ყოფნა ძალიან საეჭვოა; მეორე, ბუნთურქები მოიხსენიებიან „ქართლის ცხოვრებაში“, როგორც ტომი, რომელიც საქართველოს ტერიტორიიდან ალექსანდრე მაკედონელმა განდევნა. თუ ავტორი ამ წყაროს ეყრდნობა, მაშინ ისიც უნდა აღიაროს, რომ ალექსანდრემ ისინი განდევნა და ამდენად „ბორჩალოსა და ყაზახში“ ვეღარ იცხოვრებდნენ. ქართველ მეცნიერთა აზრით, „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენიებული ბუნთურქები არიან სკვითები;¹⁰ მესამე, ალექსანდრე მაკედონელის სარდალი იაზონი ალბათ ქართული წყაროების აზო, იგივე იაზონია. ისტორიოგრაფიაში კარგა ხანია უარყოფილია აზრი აზოს მაკედონელობის შესახებ. აზო სამხრეთ საქართველოს ტომთა გაერთიანების მეთაურის ძეა, ის ქართული სამყაროს წარმომადგენელია;¹¹ მეოთხე, იბერების გადმოსახლებაზე პირენიდან კავკასიაში ნაბუქოდონოსორის მიერ მართლაც წერენ ძველი ბერძენი ავტორები. დღეს არავინ დავობს, რომ ეს მოსაზრება მხოლოდ ავტორთა ფანტაზიაა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ნაბუქოდონოსორი არც პირენიში ყოფილა და არც კავკასიაში. ისე, სხვათა შორის, მის საფუარადლებოდ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ ზოგიერთი ავტორი იბერების პირენიში მიგრაციასაც საუბრობს. შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ ქართველების კავკასიაში მოსუ-

¹⁰ ივანე ჯავახიშვილის ენიკლოპედია-ლექსიკონი.

¹¹ გ. ქავთარია. აზონი „პირველი მეფე მცხეთასა შინა“. თბ. 2000; გ. ქავთარია. ფარნავაზი. თბ. 1999.

ლობის შესახებ აქცენტი მიზანმიმართულად, სპეციალურადაა გაკეთებული, რათა მკითხველს დაანახოს, რომ „ბუნთურქები“ ავტოქტონები იყვნენ და საკუთარ ტერიტორიას დამპყრობლებისაგან იცავდნენ.

ქვემო ქართლში (და არა „ბორჩალოსა და ყაზახში“. ასეთი ტოპონიმი იმ ეპოქაში არ არსებობდა!) კიმირიულ-სკვითურ-ბუნთურქულ ტომთა გაერთიანება არ არსებობდა. ამის დამადასტურებელი წყაროები არ არსებობს. სამაგიეროდ ამკარაა, რომ „ქვემო ქართლს „გოგარენა“ ჰქვია. ეს ეთნო-ტოპონიმი ძველი ქართული ტომის *გოგარების*/*გუგარების* სახელიდან მომდინარეობს. ის შემორჩენილი იყო სოფელ *გოგარენის* (დღევანდელი „*გუგარქი*“ სომხეთის რესპუბლიკაში) სახელწოდებაშიც, რომელიც მდ. *დებედას* სათავეში, მტკვრისა და არაქსის წყალგამყოფის ძირში მდებარეობს. ქართლის სამეფოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ მიჯნაზე, მდ. *თაუზ-ჩაის* შესართავთან ახლოს, მტკვრის ნაპირას არსებულ ციხე-ქალაქს *ხუნანი* ეწოდებოდა, რაც უეჭველად ქართული ტოპონიმია. ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთ კიდეზე, დღევანდელ აზერბაიჯანში, მდ. აგირ-ჩაის მარცხენა სანაპიროზე ჩამოყოლებულ ქელს „გურჯი დალი“ ჰქვია.¹²

V. მეხუთე საუკუნეზე საუბრისას აზერბაიჯანელი ავტორი ასახელებს რა რამდენიმე ქართულ ტოპონიმს, იქვე იყენებს მათ პარალელურ „ფორმებს“, მაგალითად, *რუსთავი – ბოსტანშეხერი, დმანისი – ბაშკეჩიდი, ბოლნისი – ჩერიუკ-გამარლი*. გასაგებია ავტორის სურვილი, დააჯეროს მკითხველი, რომ ქვემო ქართლში V საუკუნეში არსებობდა თურქული ტოპონიმები. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტოპონიმებს: *ბოსტანშეხერი, ბაშკეჩიდი* ავტორი იყენებს IX საუკუნეზე საუბრისასაც. ქალაქ რუსთავს III საუკუნემდე მართლაც ეწოდებოდა ბოსტან-ქალაქი და არა ბოსტანშეხერი. სახელწოდება მომდინარეობს სპარსული სიტყვიდან – „ვოსტან“, რაც სამეფო კარს ნიშნავს.¹³ არ არეობს წყარო, რომელშიც V და IX საუკუნეებისათვის ქვემო ქართლში დაფიქსირებული იქნება ტოპონიმები: *ბოსტანშეხერი, ბაშკეჩიდი, ჩერიუკ-გამარლი*. არც მომდევნო საუკუნეების წყაროებსა და დოკუმენტებში გვხვდება ავტორის მიერ შეთხზული ტოპონიმები. წყაროთა მითითების გარეშე დაწერილი წიგნი, რომელსაც მეცნიერებაზე აქვს პრეტენზია, ნამდვილად სამეცნიერო ნაშრომად

¹² ზ. აბაშიძე, ვ. ვაშაიძე, ნ. მირიანაშვილი, გ. ჭეიშვილი. ყოველი საქართველო (ქართული სახელმწიფოს ისტორიული საზღვრები უძველესი დროიდან დღემდე). თბ. 2014, გვ. 45.

¹³ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8. თბ. 1984, გვ. 510.

ვერ ჩაითვლება. აქაც მიზანი ნათელია: საზოგადოება უნდა დააჯერონ იმაში, რომ ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე თურქული ტოპონიმები არსებობდა. და ვინ შექმნა ეს თურქული ტოპონიმები? – თურქულენოვანმა მოსახლეობამ.

VI. V-VI საუკუნეებში აგებულ ნინოწმინდისა და საგარეჯოს ტაძრებთან დაკავშირებით ავტორი წერს, რომ ისინი ისტორიული ალბანეთის ტერიტორიაზე იყო აშენებული. ისტორიული გეოგრაფიის სრულ უგულებელყოფასთან გვაქვს საქმე. ნინოწმინდა და საგარეჯო ისტორიული კუხეთია.¹⁴ უშუალოდ ჩვენი კრიტიკის ობიექტს არ ეხება, მაგრამ რადგან სიტყვამ მოიტანა, შეძღვეიც უნდა აღვნიშნოთ: აზერბაიჯანელმა ავტორებმა მითოლოგიების შექმნა კარგა ხანია დაიწყეს. მაგალითად, ამ 5-6 წლის წინ საპატრიარქოს უნივერსიტეტში გამართულ საერთაშორისო კონფერენციაზე ერთ-ერთმა აზერბაიჯანელმა ახალგაზრდა ისტორიკოსმა თითქმის მთელი კახეთის ტერიტორია ისტორიულად არაქართველთა განსახლების არეალად გამოაცხადა და რომ თურმე აქ ქართველებმა ექსპანსიის შედეგად მოახდინეს ადგილობრივი ალბანელების (რომელთა შთამომავლებაც მიიჩნევენ თავს) ასიმილაცია. 1998 წელს ბაქოში დასტამბულ წიგნში «Азербайджанцы» აცხადებდნენ, რომ თურმე საქართველოში აზერბაიჯანელები მთელი 70 წლის განმავლობაში, საბჭოთა პერიოდში, მეორე ხარისხოვანი მოქალაქეები იყვნენ, თურმე ქართველები მათ თავიანთი ისტორიული ტერიტორიიდან ერეკებოდნენ, თურმე საქართველოს უმაღლეს და საშუალო განათლების სისტემაში აზერბაიჯანული ენა არ ფუნქციონირებდა და ა. შ.

VII. ავტორის აზრით, VI საუკუნეში თურქული ტომები ცხოვრობდნენ დღევანდელი საქართველოს არა მხოლოდ სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონებში, არამედ დასავლეთ საქართველოშიც. კერძოდ, დღევანდელი სამტრედიის მახლობლად. რას ეყრდნობა ავტორი? აგათია სქოლასტიკოსის ცნობას, რომ ლაზიკაში არსებობდა პუნქტი *ონოგურისი*. ონოგურისის ციხე მართლაც არსებობდა და მნიშვნელოვანი საფორტიფიკაციო ნაგებობა იყო. ბიზანტია-ირანის 542-562 წლების ომის დროს ერთ-ერთი ბრძოლა მართლაც გაიმართა ონოგურის ციხესთან.¹⁵ ეს ადასტურებს მხოლოდ იმას, რომ არსე-

¹⁴ დ. მერკვილაძე. კუხეთის ტერიტორიისა და საზღვრების შესახებ ლეონტი მროველის ცნობის გაგებისათვის. მოხსენება წაკითხული საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპოდენტის, პროფესორ მაშია დუმბაძის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე. თბ. 2015.

¹⁵ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 263.

ბობდა ამ სახელწოდების ციხე. მისი ლოკალიზაცია ზუსტად ვერ ხერხდება, თუმცა, ცხადია, რომ არქეოპოლისის მახლობლად იყო. არსებობს მოსაზრება, რომ ის ნოქალაქების მახლობლად უნაგირას მთაზე მდებარეობდა.¹⁶ რით დასტურდება, რომ *ონოგური/ონოგურისი* თურქული ტოპონიმია? – არაფრით. ის ქართული ტოპონიმია დასავლურქართული ო- პრეფიქსით. მისი ფუძეც („გურ“) ქართულია (შდრ.: გურია, გურიანთა). ერთი სიტყვით რომ ვთქვათ, არ არსებობს წყარო, რომელიც დაადასტურებდა თურქული ეთნიკური ჯგუფის ბინადარ ცხოვრებას დასავლეთ საქართველოში არც VI და არც შემდგომ საუკუნეებში.

VIII. ავტორი შედარებით ვრცლად საუბრობს სელჩუკთა ლაშქრობებზე საქართველოში XI საუკუნეში. ამას არავინ უარყოფს. რა თქმა უნდა, „დიდი თურქობაც“ არსებობდა, მაგრამ რა კავშირი აქვს ამას ბორჩალოსთან, გაურკვეველია. კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ: არ არსებობს წყარო, რომელშიც ამ პერიოდის ამბების თხრობისას დაფიქსირებული იქნება ტოპონიმი *ბორჩალო*.

IX. ავტორი წერს, რომ XIII საუკუნის 60-იან წლებში სამხრეთ კავკასია და მათ შორის ბორჩალო და ყაზახი მიუერთდა ილხანთა სახელმწიფოს. აქვე იმოწმებს ქართულ წყაროს «правила епископов», სადაც თითქმის დასტურდება, რომ „ბორჩალოში“ შემავალი „რეგიონები“: «Рустави» (Бостаншехер), «Дманиси», «Сомхити» (Южный Борчалы), «Тифлис» (Тифлис), არ შედიან ქართლში. აღვნიშნავთ, რომ *ქართლი* საქართველოს ერთ-ერთი რეგიონია, რომელიც იყოფოდა სამ ნაწილად: ზემო ქართლი, შიდა ქართლი და ქვემო ქართლი. ასე რომ, რომელიღაცა დასახლებული პუნქტის არმესვლა ქართლში, არ ნიშნავს, რომ ეს პუნქტი საქართველოს ფარგლებს გარეთ მდებარეობს. ასევე, აღარ შევჩერდებით ქართული ტოპონიმების თურქულენოვან „პარალელებთან“ დაკავშირებითაც. სხვა მხრივ, ამ შემთხვევაშიც საქმე მრავალ შეცდომასთან გვაქვს. პირველი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ პერიოდში სახელწოდებები: ბორჩალო და ყაზახი არ არსებობენ; მეორე, თბილისი, რუსთავი და დმანისი იყო არა მითიურ ბორჩალოში შემავალი რეგიონები, არამედ ქალაქები; მესამე, სამხრეთ კავკასია ნამდვილად ექვემდებარება ილხანთა სახელმწიფოს, მაგრამ აქ არსებობდა საქართველოს სამეფო, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდა უშუალოდ ქვემო ქართლი, ანუ ის რეგიონი

¹⁶ პ. ზაქარაია. ქართულ ციხე-სიმაგრეთა ისტორია უძველესი დროიდან XVIII ს. ბოლომდე. ადრეშუასაუკუნეების ციხე-ქალაქები და ციხე-სიმაგრეები. აბედათი (ონოგურისი). თბ. 2002, გვ. 79-82.

ნი, სადაც მღებარეობდა რუსთავი და ღმანისი; მეოთხე, წყარო, რომელსაც ავტორი «правила епископов»-ს უწოდებს, არის „განგება დარბაზობისა“. ეს არის წესი, სადაც განსაზღვრულია, თუ რომელი ეპისკოპოსი სად და ვის მერე ჯდება დარბაზობისას. ამ დოკუმენტიდან პირდაპირ ჩანს, რომ თბილისი, რუსთავი, ღმანისი და სომხითი საქართველოს სამეფოში შედის.¹⁷ რაც შეეხება „სომხითს“, ქვემო ქართლის ნაწილი გარკვეული პერიოდების განმავლობაში სომხების ხელში გადადიოდა, ამიტომ ქართველები მას „სომხითსაც“ ეძახდნენ. ეს სახელი რეგიონს იმიტომაც შერჩა, რომ აქ მცხოვრები ქართველების მნიშვნელოვანი ნაწილი სომხურ-გრიგორიანული (მონოფიზიტური) აღმსარებლობისა იყო. ეს გეოგრაფიული რეგიონი რომ საქართველოს ნაწილი და ქართველი ხალხის საკუთრება იყო, ამას ისიც ადასტურებს, რომ სომხები მას „ვრაც-ღამუტს“, ანუ „ქართველთა ველს“ უწოდებდნენ.¹⁸

X. ეხება რა გიორგი V ბრწყინვალის პერიოდს, ავტორი წერს: იმის გამო, რომ თბილისი რჩებოდა მუსლიმურ ქალაქად და ქართველ მმართველებს არ ჰქონდათ უფლებამოსილება ემართათ ბორჩალო და თბილისი, ტახტზე ოფიციალურად ისინი ქუთაისში ადიოდნენ. სრული აბსურდია! XIII-XIV საუკუნეში მოღვაწე ქართველი მეფეები: დავით VII, დემეტრე II, ვახტანგ II, დავით VIII, ვახტანგ III, გიორგი V, გიორგი VI, დავით IX, ბაგრატ V, გიორგი VII აღმოსავლეთ საქართველოში ადიოდნენ ტახტზე და მათი რეზიდენცია თბილისი იყო. ერთადერთი მეფე, რომელიც ოფიციალურად ქუთაისში ავიდა ტახტზე, დავით VI იყო, რომელიც ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი დედად, მეფე რუსუდანმა, თანამოსაყდრედ გაიხადა. ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ამ დროს მონღოლთა შემოსევის გამო სამეფო კარი დროებით დასავლეთ საქართველოში იმყოფებოდა. საინტერესოა ვახტანგ II-ის მაგალითი. ის დავით VI-ის ძე იყო და დასავლეთ საქართველოში დაიბადა და გაიზარდა, მაგრამ აღმოსავლეთ საქართველოში ავიდა ტახტზე.

რაც შეეხება თბილისის მოხსენიებას მუსლიმურ ქალაქად, ეს მხოლოდ ავტორის ინტერპრეტაციაა. ასეთი მოხსენიება საქართველოს დედაქალაქისა XIII-XIV საუკუნეებში წყაროში არ გვხვდება. მუსლიმი მოსახლეობა თბი-

¹⁷ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.). ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ. 1970, გვ. 47-49.

¹⁸ ზ. აბაშიძე, ვ. ვაშაქიძე, ნ. მირიანაშვილი, გ. ჭეიშვილი. ყოველი საქართველო (ქართული სახელმწიფოს ისტორიული საზღვრები უძველესი დროიდან დღემდე), გვ. 17.

ლისში, ცხადია, იყო (და თავსაც ძალიან დაცულად და კარგად გრძნობდა), მაგრამ ის ქალაქის მოსახლეობის მხოლოდ ერთ ნაწილს შეადგენდა. უმეტესობა ქრისტიანი ქართველები იყვნენ.

ასევე გაუგებარია, თუ ვისგან უნდა მიეღოთ საქართველოს მეფეებს თავისი სატახტო ქალაქისა და ქვემო ქართლის (და არა ბორჩალოს, რადგან, როგორც აღვნიშნეთ, ეს ტერმინი XVII საუკუნემდე არ არსებობდა) მართვის უფლებამოსილება? საქართველოს მეფის უფლება თბილისისა და ქვემო ქართლზე არავის შეუზღუდავს.

XI. საკმაოდ ვრცლად საუბრობს ავტორი სეფიანთა ირანის შაჰების ლაშქრობებზე აღმოსავლეთ საქართველოში. ავტორი იზიარებს აზერბაიჯანულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც, სეფიანთა ირანი აზერბაიჯანული სახელმწიფო იყო. ამ საკითხზე კამათს აზრი არ აქვს და ამჯერად არც არის მნიშვნელოვანი. საინტერესოა ის, რომ ავტორი მხოლოდ იმ ფაქტებს ასახელებს, რომლებიც „აწყობს“ და ღუმს მისი კონცეფციის საწინააღმდეგო ფაქტებზე. მაგალითად, წერს, რომ შაჰმა ისმაილმა 1522 წელს თბილისში მეჩეთი ააგო. ამას არც არავინ უარყოფს, მაგრამ რა კავშირი აქვს ამას ბორჩალოსთან? სამაგიეროდ არ წერს შაჰ აბას I-ის მიერ ბორჩალუს ტომის ჩამოსახლებაზე ქვემო ქართლში. არც იმას ახსენებს, რომ XVIII საუკუნის 20-იან წლებში ბორჩალო და ყაზახი ქართველ ბაგრატიონებს ჰქონდათ მიცემული სამართავად.¹⁹

XII. ავტორი აღნიშნავს რომ 1752 წელს შაჰის ხანმა *აჯი ჩელებმა* დაამარცხა ერეკლე მეორე და ყაზახი და ბორჩალო დაიკავა. ეს მხარეები ერეკლე II-მ მხოლოდ XVIII საუკუნის ბოლოს დაიბრუნა. ავტორი არ წერს, რომ ერეკლემ აჯი-ჩელები იმავე 1752 წლის 1 სექტემბერს დაამარცხა²⁰ და 1755 წელს ჯერ ყაზახის სახანო გააუქმა, ხოლო 1765 წელს – ბორჩალოს სახანო და ორივე სახანო უბრალო სამოურავოდ აქცია.²¹ დასკვნის სახით გვინდა აღვნიშნოთ, ავტორს ერთი მიზანი ამოდრავებს, დამტკიცოს, რომ ქვემო ქართლის იმ ნაწილში, რომელსაც XVII საუკუნის დასწყისიდან ეწოდა ბორჩალო, თურქული ელემენტი ცხოვრობდა ჯერ კიდევ ქრისტეს შობამ-

¹⁹ ზ. აბაშიძე, ვ. ვაშაყიძე, ნ. მირიანაშვილი, გ. ჭეიშვილი. ყოველი საქართველო (ქართული სახელმწიფოს ისტორიული საზღვრები უძველესი დროიდან დღემდე), გვ. 102-103.

²⁰ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV, გვ. 624-625.

²¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV, გვ. 529.

დე VIII საუკუნიდან უწყვეტად და სახელწოდება ბორჩალოც ასევე ძველია. ამ აბსურდული მოსაზრების დასადასტურებლად ხდება არა თუ წყაროების არასწორი ინტერპრეტაცია, არამედ არარსებული „ფაქტებისა და მონაცემების“ მოშველიება. ნაშრომი ძალზედ ტენდენციურია.

XIII. ავტორი ძალიან შორს მიდის და ფიზიკური ანთროპოლოგიის მონაცემებს უფრო კონკრეტულად არა მხოლოდ ბორჩალო-ყაზახში, არამედ მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ კრანიოლოგიურ მასალას აზერბაიჯანელთა კუთვნილებად აცხადებს. ხშირად არ უთითებს ლიტერატურას. ეთნიკური აზერბაიჯანელების ყოფილა თურმე გომარეთში ნაპოვნი თავის ქალა, რადგან ის კასპიური ანთროპოლოგიური ტიპისააო. უფრო მეტიც, ასეთივე კასპიური ტიპის ყოფილა შიდა ქართლის სოფლებში ბებნისსა და დვანში ნაპოვნი თავის ქალები. აქედან ის დასკვნაც გამოაქვს, რომ მთელი აღმოსავლეთ საქართველო ბორჩალოს ისტორიული მიწა-წყალი ყოფილა. ასეთ მეცნიერთან კამათი არც შეიძლება, მაგრამ, როდესაც ეს მიზანმიმართულად კეთდება, რომ მომავალში ტერიტორიული პრეტენზიები წამოგიყენონ, მთელმა ქართულმა საზოგადოებამ უნდა ამოიღოს ხმა. იგივე ავტორი ტოლობის ნიშანს სვამს შიდა ქართლსა და სამხრეთ ოსეთს შორის. მან არ იცის, რომ შიდა ქართლი უფრო დიდ ტერიტორიას მოიცავს, ან იცის და ოს ისტორიის გამყალბებლებს უბამს მხარს, რომლებსაც პრეტენზია გარდა ე. წ. სამხრეთ ოსეთისა, მთელ შიდა ქართლზე აქვთ.

XIV. ავტორი გვიცხადებს, რომ ჰუნები (ასევე თურქულენოვანნი) თანამედროვე ბორჩალო-ყაზახის ტერიტორიაზე თურმე ძვ. წ. IV საუკუნის დასაწყისიდან ცხოვრობდნენ. ფალსიფიკაციას საზღვარი არა აქვს: საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მომთაბარე თურქულენოვანი ჰუნების ტომი ისტორიის სარბიელზე ახ. წ. IV საუკუნის 70-იანი წლებიდან გამოჩნდა, როდესაც შორეული აღმოსავლეთიდან მოსულნი ვოლგასა და დონს შორის ასევე მომთაბარე ალანებს თავს დაესხნენ. იქამდე ისინი ჩინეთისა და მონღოლეთის ჩრდილოეთ მონაკვეთში მომთაბარეობდნენ. ამის დამადასტურებელი წყაროები დიდი რაოდენობით აქვს მოხმობილი ცნობილ მეცნიერს *ლევ გუმილიოვს* თავის მრავალრიცხოვან ნაშრომებში. ზემოთ აღვნიშნეთ იმის შესახებ, რომ ბორჩალოს ტომს აზერბაიჯანელი ავტორი ბარსილებს უკავშირებდა. იმავე წიგნში სხვა ვერსიაც განავითარა და ქვემო ქართლში თურქულენოვანი მოსახლეობის მკვიდრობა ძვ. წ. IV საუკუნეში გადაიტანა. ძალიან დიდ ულოგიკობასთან გვაქვს საქმე. წიგნში, როგორც ჩანს, ჰუნების ხსენება იმიტომ

დასჭირდა, რომ ალბანეთის ტერიტორიაზე თურქული აზერბაიჯანელი ხალხის ეთნოგენეზის დასაწყისი სტადია მეზობელი ქვეყნის მეცნიერებს ჰუნების დაწყებულ საქმედ მიაჩნიათ. მერე რა, რომ სინამდვილეში ევრაზიის სივრცეში ჰუნები ახ. წ. IV საუკუნის 70-იან წლებში გამოჩნდნენ? ლოგიკა იმაშია, რომ თანდათან დააძველებენ საკუთარი ხალხის ეთნოგენეზის საწყის სტადიას და ამ ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის ტერიტორიად ქართველთა განსახლების არეალსაც გამოაცხადებენ, სადაც სინამდვილეში ძალიან გვიან მოვიდნენ.

XV. ავტორი აღნიშნავს, რომ რუსთავი, დმანისი, ბოლნისი ბორჩალო-ყაზახის ტერიტორიააო, სადაც V საუკუნიდან დაუწყიათ ქრისტიანული ტაძრების აგება. მაგრამ, ნურას უკაცრავად, ეს ტაძრები ქართველთა აგებული კი არ ყოფილა, არამედ ალბანელებისა, რადგან, ტრევერის აზრით, ისინი ალბანური ტაძრებისაგან არ განსხვავდებიან. აზერბაიჯანელი ავტორის აზრით, მთავარია ქვემო ქართლის ტაძრები ქართული არ იყოს. აწ გამქრალი ალბანელებისაგან ხომ შემდავებელი აღარავინ ჰყავთ! თანაც ალბანელების მემკვიდრეები ხომ თვითონ არიან. კი, მაგრამ რა ვუყოთ ამ ტაძრებზე მოთავსებულ ქართულ ეპიგრაფიკას? ისინიც ალბანურია?

XVI. რაც შეეხება XIX-XX საუკუნეების ამსახველ ნაწილს, აქ უფრო საუბარია ყაზახი და ბორჩალო როდის და რომელ ადმინისტრაციულ ერთეულებში იყო გაერთიანებული. ისტორიული რეალობის თვალსაზრისით, ტექსტი ძირითადად ობიექტურად ასახავს ისტორიულ სინამდვილეს და წინა ნაწილთან შედარებით კრიტიკას ნაკლებად იმსახურებს. აღნიშნულია, რომ რუსეთის იმპერიის კავკასიაში დამკვიდრების პირველ ეტაპზე ბორჩალოს რეგიონი „დისტანციად“ იწოდებოდა. 1840-იან წლებში ყაზახი და შამშადილი ელიზავეტპოლის მაზრაში გააერთიანეს, რომელიც, თავის მხრივ, საქართველო-იმერეთის გუბერნიაში შედიოდა. 1846 წლიდან ორივე ეს რეგიონი თბილისის გუბერნიაშია. 1867 წლიდან ყალიბდება ელიზავეტპოლის გუბერნია, რომელშიც შეჰყავთ ყაზახის მაზრა, ხოლო ბორჩალო კვლავ თბილისის გუბერნიაში რჩება – იგი ჯერ შულავერის ადმინისტრაციულ ოლქშია გაერთიანებული, ხოლო შემდეგ იქმნება ბორჩალოს მაზრა, რომელიც თბილისის გუბერნიის შემადგენელი ნაწილია.

XVII. ზემოთ ბაქოში 1988 წელს გამოცემული წიგნი, «Азербайджанцы» ვახსენეთ, რომელშიც 1873 წლისათვის აზერბაიჯანელების რაოდენობა თბილისის გუბერნიაში 64 ათასი აქვთ ნაჩვენები. ეს რაოდენობა, რა

თქმა უნდა, ხელოვნურადაა გაზრდილი, რადგან მათი წარმოდგენით, თურმე თბილისის გუბერნიის ახალციხის მაზრის მოსახლეობის 51% აზერბაიჯანელი იყო (გვ. 47). მათ ქართველი მაჰმადიანები აზერბაიჯანელებად გამოაცხადეს. აზერბაიჯანელი მეცნიერების „მტკიცებით“, თურმე, საბჭოთა ხელისუფლებამ მათ დააკარგვინა „აზერბაიჯანის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ოლქი ბორჩალო.“

აზერბაიჯანელი მეცნიერების საყურადღებოდ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ბორჩალოელი თურქულენოვანი მოსახლეობა ყოველთვის საქართველოს მოქალაქეებად გაიზარებდა თავს და აქტიურ მონაწილეობასაც იღებდა საქართველოში შემოჭრილი მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში. საილუსტრაციოდ, აღმაჰმად ხანთან გამართული 1795 წლის კრწანისის ბრძოლაც შეიძლება დავასახელოთ. ბორჩალოელთა ერთგულების გამო იყო, რომ 1755 წელს ერევნის მახლობლად გადასახლებულები ერეკლე მეფემ აყარა და უკანვე გადმოასახლა. ბორჩალოელთა წრიდან XVIII საუკუნეში საქართველოს ეროვნული გმირიც გამოვიდა. ეს იყო *ხუდია ბორჩალოელი*, რომელსაც *თეიმურაზ ბაგრატიონი* „ყოვლისა საქართველოს ჩინებულ და მამაც“ პიროვნებად მოიხსენიებს. ხუდია ბორჩალოელის ქმედება ქართველებისა აზერბაიჯანელთა ურთიერთობისათვის სამაგალითო უნდა იყოს. ქართველმა ხალხმა შექმნა ლექსი, რომლის მსგავსი არც ერთი სხვა ხალხის ხალხურ პოეზიაში არ მოიძებნება: *„ყველა ადამის შვილი ვართ, //თათარიც ჩვენი ძმაა არის, //ჩვენსა და სომხებს შუა//განყოფილება რა არის?“* დიახ, აზერბაიჯანელი ისტორიულ საქართველოში ქართველის ძმა იყო და ძმობის ამ ტრადიციის დარღვევის უფლება ზოგიერთ ვაიმეცნიერსა და მითოლოგემების შემქმნელს არ უნდა მიეცეთ.

კიდევ ერთხელ დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ აგრესორი ხალხების მიერ ისტორიის გამოყენება, უფრო სწორად, ფალსიფიკაცია და მითოლოგემების შექმნა ახალი მოვლენა არაა. ეს მეთოდი ნაცადი იყო რუსეთის იმპერიის მიერ. მიზანი ფალსიფიცირებული, ტყუილზე აგებული საისტორიო ლიტერატურის შექმნისა არის სხვისი მიწების ხელში ჩაგდება და ახალგაზრდობის ცრუპატრიოტებად აღზრდა. ამ მეთოდს მიმართავს დღეს ყველა ჩვენი მეზობელი. ამ პრინციპითაა შედგენილი აზერბაიჯანისა და სომხეთის სკოლების სახელმძღვანელოები, სასკოლო სახელმძღვანელოების სტანდარტები. ამ ქვეყნების მთავრობები ფინანსებს არ იშურებენ საისტორიო მეცნიერების განვითარებისათვის. ეს იმ დროს, როდესაც საქართველოში ფაქტობრივად კურსია აღებული მხოლოდ საქართველოს ისტორიის ამა თუ იმ ფრაგ-

მენტის შესასწავლად, ლიბერალი და არა პატრიოტი ახალგაზრდის აღსაზრდელად. ანალოგიური ვითარების ფონზე კი საქართველოს სახელმწიფოს მომავალში მეცნიერული თავდაცვის საშუალებაც კი აღარ ექნება. ავტორის ერთი მიზანი ამოდრავებს – დამტკიცოს, რომ ქვემო ქართლის იმ ნაწილში, რომელსაც XVII საუკუნის დასწყისიდან ეწოდა ბორჩალო, თურქული ელემენტი ცხოვრობდა ჯერ კიდევ ქრისტეს შობამდე VIII საუკუნიდან უწყვეტად და სახელწოდება ბორჩალოც ასევე ძველია. ამ აბსურდული მოსაზრების დასადასტურებლად ხდება არა თუ წყაროების არასწორი ინტერპრეტაცია, არამედ არარსებული „ფაქტებისა და მონაცემების“ მოშველიება. ნაშრომი ძალზედ ტენდენციურია.

სამწუხაროა, რომ ამ არამეცნიერული გამოცემის სარედაქციო საბჭოში აზერბაიჯანელ მეცნიერებთან ერთად დასახელებულია ორი ქართველი მეცნიერი: *გურამ მარხულია* და *მალხაზ მცაბერიძე*. ორივე მათგანმა კატეგორიულად უარყო აღნიშნული ნაშრომის შექმნაში ან რეცენზირებაში რამენაირი მონაწილეობა. მათი თქმით, გამოცემის ავტორებმა ქართველი მეცნიერების დაუკითხავად შეიტანეს მათი გვარები სარედაქციო საბჭოში. ამგვარი ფაქტი ვერ ჩაითვლება ჩვენი აზერბაიჯანელი კოლეგების მხრიდან მეცნიერული ეთიკის დაცვად, რაც ფრიად სამწუხაროა. ეს ფაქტიც არაკოლეგიალური და არამეგობრული ქმედებაა და ასეთი ქმედებები მეცნიერების არა პროგრესს, არამედ რეგრესს უწყობს ხელს. სამწუხაროდ, უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში მთელ კავკასიაში ისტორიის ფალსიფიცირება და მითოლოგემების შექმნა დიდად მოღაშია, სხვადასხვა ხალხთა მკვლევარებისათვის საისტორიო ფაქტები, წყაროები, დოკუმენტები არ არსებობს. სასურველს რეალობად აცხადებენ. ასეთ „მეცნიერებს“ თითქოს ერთმანეთთან შეჯიბრი აქვთ გამოცხადებული. განსაკუთრებით აქტიურობენ ჩრდილოკავკასიელი მეცნიერები. ასეთი ტენდენციების საფრთხე რუსეთშიც იგრძნეს და ამ პრობლემას სპეციალური წიგნიც მიუძღვნეს.²² წიგნში აზერბაიჯანული ისტორიოგრაფიის ეთნოცენტრიზმსაც შეეხნენ. აი, ორი ამონარიდი დასახელებული წიგნიდან: «В противовес официальной армянской историографии, свой национальный взгляд на историю вырабатывается в Азербайджане. **Здесь так же, как и в других регионах бывшего СССР, проповедуется тюркский этноцент-**

²² М. С. Гаджиев, В. А. Кузнецов, И. М. Чеченов. История в зеркале паранауки: Критика современной этноцентристской историографии Северного Кавказа. М. 2006.

რიზმ. Здесь так же ведутся поиски схождений с шумерами, скифо-сакскими племенами, выявляются хатто и хетто-тюркские параллели и т.д. Резко критикуя эти изыскания, известный историк, директор Института истории Национальной АН Азербайджана И.Г. Алиев не без оснований указывал на низкий профессиональный уровень многих историков, на дилетантизм и халтуру в научной и научно-популярной литературе Азербайджана». ²³ «Эти и другие подобные штудии преследуют цель показать автохтонность тюркского этноса на территории Азербайджана (уже со II тыс. до н. э.!), древность азербайджанского народа, сформировавшегося якобы еще в сасанидский период (III-VII вв.), абсолютную тюркскую этническую доминанту в Кавказской Албании. Крайнюю неграмотность продемонстрировал на этом поприще известный азербайджанский историк ... М. А. Исмаилов...». ²⁴

ახლა მოკლედ უნდა შევხვთ „აზერბაიჯანის ნაციონალურ ატლასს“, უფრო სწორად, ატლასში განთავსებულ რუკას – „სამხრეთ კავკასია 1903 წელს“. ატლასი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მიწისა და კარტოგრაფიის სახელმწიფო კომიტეტისა და აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მიერ 2014 წელსაა გამოცემული.

წარმოდგენილ რუკაზე ზაქათალას ოკრუგი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზეა მოქცეული, რაც არ შეეფერება ისტორიულ რეალობას.

პასკევიჩმა დალაშქრა ჭარ-ბელაქანი და 1830 წ. დასავლეთ საინგილოს ტერიტორიაზე ჩამოაყალიბა ჭარ-ბელაქნის ოკრუგი. 1839 წ. იგი 5 სამადლოდ დაიყო: ჭარის, თალის, ენისელის, ბელაქნის, მთის. 1839 წ. კი ელისუს სასულთნოც გაუქმდა და 1844 წელს კაკის და ყარასუს საბოქაულოების სახით მიუერთდა ზაქათალის ოკრუგს.

1840 წლის დებულებით ჭარ-ბელაქანი ჩამოყალიბდა ბელაქნის მაზრად (3 უბანი: ჭარის უბანი, ჭარის და ბელაქნის სამადლოებით; თალის უბანი, თალის და მთის სამადლოებით; ენისელის უბანი, ენისელის, მულალის, ჩაბანველის, ბაზრის საზოგადოებებით) და საქართველო-იმერეთის გუბერნიას

²³ М. С. Гаджиев, В. А. Кузнецов, И. М. Чеченов. История в зеркале паранауки, გვ. 51.

²⁴ М. С. Гаджиев, В. А. Кузнецов, И. М. Чеченов. История в зеркале паранауки, გვ. 54.

მიეკუთვნა.

1846 წ. შეიქმნა ჭარ-ბელაქნის სამხედრო ოლქი, რომელიც 4 უბნად დაიყო (ბელაქნის, ენისელის, ელისუს, ინგილოების). 1860 წლის 5 აპრილს მეფისნაცვალ ალექსანდრ ბარიატინსკის ბრძანებით ჭარ-ბელაქნის ოკრუგი გადაკეთდა ზაქათალის სამხედრო ოკრუგად, დაბა ზაქათალა გამოცხადდა ქალაქ ზაქათალად. ოკრუგი ჩამოშორდა ტფილისის გუბერნიას და გადავიდა ზემო დაღესტნის ოლქის უფროსის დაქვემდებარებაში. ოკრუგის სათავეში დაყენებული იყო ოკრუგის უფროსი (რუსი ოფიცერი), რომელსაც მინიჭებული ჰქონდა მაზრის უფროსის უფლებები.

ბარიატინსკი თავის გადაწყვეტილებას ასაბუთებდა იმით, თითქოს ზაქათალის მცხოვრებნი კულტურული ღონით ჯერ კიდევ არ იყვნენ მომზადებული სამოქალაქო წესებისა და მმართველობისთვის. თბილისის გუბერნიაში კი ამ დროს უკვე სამოქალაქო წესები იყო შემოღებული. ოკრუგის უფროსი ერთპიროვნულად მართავდა ოკრუგის ყველა საქმეს. იმავდროულად ოკრუგის უფროსის კანცელარიის ფუნქციებს ასრულებდა ოკრუგის სამმართველო.

ბარიატინსკიმ დაღესტნის ოლქზე ზაქათალის მაზრის გადაცემით ეს მაზრე კიდევ უფრო ჩამოაშორა დანარჩენ საქართველოს. მუსლიმური გარემოცვის პირობებში იქაური ქართველობა განიცდიდა დიდ შევიწროებას და „თათრდებოდა“.

1874 წელს ზაქათალის ოკრუგი გაუთანაბრდა მაზრას და სოხუმის განყოფილებასთან ერთად გადავიდა კავკასიის სამხედრო-სახალხო მმართველობაში. იმხანად ჩამოყალიბდა 4 უბანი: ჭარ-მუხახის, ბელაქნის (1910 წ. გაერთიანდა ჭარ-ბელაქნის უბნად), ალიაბადის, კახის.

1883 წ. ზაქათალის ოკრუგი გამოვიდა სამხედრო მმართველობიდან და უშუალოდ დაექვემდებარა კავკასიის მეფისნაცვალს, ჩამოყალიბდა ოკრუგის სამოქალაქო მმართველობა. შეიქმნა ახალი ადმინისტრაცია და მისი საქმის მწარმოებელი – ციხეების ზედამხედველობის კომიტეტი.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს და დავასკვნით, რომ ზაქათალის ოკრუგი, როგორც სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული, არ მიეკუთვნებოდა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე შექმნილ გუბერნიებს. ეს ელემენტარული ისტორიული რეალობაა და კარგად მოეხსენებათ ჩვენს მეგობარ აზერბაიჯანელ კოლეგებს.

1918-1921 წლებში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლო-

ბაში შედიოდა. ამ ისტორიულ რეალობებს ტექსტში გვერდი აქვს ავლილი. სამაგიეროდ, რიგი კონტექსტებიდან ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ზემოაღნიშნული რეგიონები აზერბაიჯანის ისტორიული რეგიონები იყო ყოველთვის.

წინამდებარე გამოცემის ტექსტის ნაწილი, რომელიც საქართველოს ისტორიის XIX-XX საუკუნეებს ეხება, სერიოზულ დამახინჯებებს ან არაობიექტურ განცხადებებს ნაკლებად შეიცავს, მაგრამ კონტექსტი გულისხმობს, რომ მაგ., ჭარ-ნელაქანი, აზერბაიჯანის ტერიტორიადაა მიჩნეული.

ვეკითხლობთ: „1801 წელს ყაზახის და შამშადილის სასულთნოები (ალბათ, უნდა იყოს სახანოები – ავტორები), რომლებიც იმ დროს იმყოფებოდნენ საქართველოს დაქვემდებარებაში, შევიდნენ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. დაიწყო აზერბაიჯანის დაპყრობის პროცესი. 1803 წელს დაპყრობილი იქნა ჭარ-ბელაქნის ჯამაათი...“

დასასრულს, საერთო დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ ზემოდასახელებული ორი აზერბაიჯანული გამოცემა წარმოადგენს საქართველოს ისტორიის საკითხების გაყალბებისა და ფალსიფიკაციის იშვიათ შემთხვევას. ეს განსაკუთრებით ეხება წიგნს: „ყაზახ-ბორჩალოს რეგიონის ხალიჩის მქსოველები“.

წიგნის ავტორმა და სარედაქციო კოლეგიაში შემაჯალმა „მეცნიერებმა“ (ქართველი მეცნიერების გარდა), ფაქტობრივად, საქართველოში ქართველების ადგილი არ დატოვეს და მთელი სამხრეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორია თურქულ-მუსლიმური მოსახლეობის ისტორიულ ტერიტორიებად გამოაცხადეს.

ჩვენ ვეკითხებით ზემოაღნიშნული გამოცემების ავტორებს და მათს მხარდამჭერებს: ასე გავაგრძელოთ, ბატონებო, მეზობელი მეგობარი ქვეყნის „დაპყრობა“ ისტორიის ფურცლებზე და მოვამზადოთ ისტორიულ-იდეოლოგიური საფუძველი მის წინააღმდეგ ერთ მშვენიერ დღეს აგრესიის წამოსაწყებად? თუ ასეა, მაშინ გვეყოს გამბედაობა და ვთქვათ, რომ ჩვენ აღარ ვართ პარტნიორი და მეგობარი ქვეყნები, რომლისკენაც მოგვიწოდებენ ჩვენი სახელმწიფოების ხელისუფლებები, ჩვენი ხალხების ჭეშმარიტი ისტორია და მეცნიერული კეთილსინდისიერება.